

Novi (stari) problemi europske poljoprivrede

Slavko Komar

Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Autor uzrok strepnje siromašnog dijela čovječanstva od gladi i straha razvijenog svijeta od po zdravlje opasnih namirnica prepoznaje u industrijskom načinu proizvodnje hrane. Obradio je ulogu agrobiznisa, Svjetske trgovinske organizacije i seljačkih saveza europskih zemalja, te agrarnu politiku Europske unije, a prikazao i neke kontraverze. Nakon konstatacije probitaka industrijskoga načina proizvodnje hrane (niske i stabilne cijene te bogatstvo prehrambenih proizvoda) sa stajališta rizika za zdravlje (i to bezobzirnosti za zdravlje ljudi te bezobzirnosti i okrutnosti prema životinjama), temeljem analiza u novinskim i elektronskim medijima i znanstvenoj literaturi posebice je prikazao: krizu belgijskih uzgajivača peradi izazvanu dioksinom (ravnu propasti 14.000 tvornica); nesagledivost šteta od spongiformne encefalopatije goveda ("kravljeg ludila") zbog uporabe hrane animalnog podrijetla u ishrani biljoždera; konzekvence primjene ilegalnih hormona i legalnih antibiotika u obrocima hrane po zdravlje životinja; kritiku intenzivnog uzgoja (tov velikih koncentracija životinja u malom prostoru kako bi se postigao što veći prirast, itd.); kontaminaciju otpadnim tvarima - zagađivanje okoliša s gnojem, nitratima i drugim polutantima, te pogubnost genetski modificiranih organizama i terminatora tehnologija. U rad su uvrštene reakcije seljačkih saveza i javnosti, pristup i odnos vlada pojedinih zemalja i Europske unije spram nekih pitanja. Seljaci, za koje više nema mjesta u takvom načinu proizvodnje hrane, drže kako je intenzivna poljoprivreda došla do svojih krajnjih granica i da ni vlade ni Europska unija nisu dovoljno učinkoviti, da su štetne posljedice izazvane interesima povećanja profita agrobiznisa (primjerice, proizvođača stočne hrane animalnog podrijetla i njihovih saveznika - klaonica) te farmaceutskih kompanija.

Ključne riječi: industrijski način proizvodnje hrane, riziko po zdravlje i okoliš, seljak, agrobiznis

Primljeno: 26. siječnja 2000.

Pribvačeno: 21. srpnja 2000.

1. Uvod

Već mjesecima europski tisak i drugi mediji sve glasnije javljaju o zabrinjavajućim pojavama vezanima uz prehranu i zdravlje. Naslovi poput "Znanstvenici - izluđeni zbog agro-prehrane", "Teško sažvakati hranu", "Klice vrlo otporne", "Strah od novih zaraza hranom", "Ludi svijet" preplavili su tiskovne i elektronske medije. Međutim, jednako su tako alarmantne i znanstvene analize i elaborati o problemima ishrane.

Ozbiljni su razlozi ove duboke zabrinutosti. Naime, krajem drugoga tisućljeća svijet se suočio s neočekivanim strahom, i to ne samo siromašan dio čovječanstva sa strepnjom od gladi nego i ljudi u razvijenim zemljama s novim strahom od namirnica kojima se svakodnevno hrane. Od piletine s dioksinom do mesa i mlijeka "ludih krava", govedine s hormonima, transgenetičkom (genski manipuliranom) sojom, brašnom od životinjskih lešina što se daje tovljenicima i ribama u uzgajalištima, pa do zaražene mineralne vode i coca-cole. Lista sumnjivih i štetnih prehrambenih proizvoda stalno se širi. Iz europskih seljačkih saveza upozoravaju da pozadinu svega toga čini trka gigantskih agroprehrambenih kompanija (tzv. agrobiznisa odnosno agroindustrijskog kompleksa) za maksimalnim profitom. Seljački savezi ukazuju da ove kompanije ubrzano pretvaraju poljoprivredu u pravu industriju hrane u kojoj "seljaku više nema mjesta". Francuski seljački savez optužuje svoju vladu što je postala žrtvom popustljivosti i pritiska, prihvaćajući uvoz transgenetički proizvedenog sjemena, ali joj odaje i priznanje što je ipak zatražila da se u Europi obustavi puštanje na tržište transgenetičkih proizvoda. Ali što to vrijedi, ističu u Savezu, kad su se drugi članovi Europske unije suprotstavili njihovu zahtjevu.

Kriza belgijske agroindustrije, zbog afere pilića s dioksinom, opet dovodi u pitanje orijentaciju Europske unije u agrarnoj politici, jer seljački i farmerski krugovi ovu politiku oštro kritiziraju, tvrdeći da Europska unija "nema drugu namjeru nego da tu politiku što više prilagodi globalizaciji i krupnom transnacionalnom biznisu".

Opisujući sukobe u Europskoj uniji od 80-ih godina 20. stoljeća (kad je nastala ekonomska depresija u Europi) do danas, britanski povjesničar Eric Hobsbawm u svom znamenitom djelu *Doba ekstrema* piše: "Sukob postaje sve žešći kad stvar nije jednostavno ekonomska, nego kad dobiva politički i kulturni kontekst. Francuzi, a u manjoj mjeri i Nijemci, bore se da održe goleme subvencije za svoje seljake, ne samo zato što oni imaju dosta važnu ulogu kao glasači nego i zato što iskreno vjeruju i osjećaju da bi uništenje seljačke poljoprivrede, bez obzira koliko ona neefikasna i nekonkurentna bila, značilo uništenje pejzaža, tradicije, dijela nacionalnog obilježja i karaktera. Kakvi god bili ekonomski argumenti, u životu ima stvari koje je potrebno zaštititi" (Hobsbawm, 1996.). Hobsbawm pri tom navodi dva primjera: bi li ijedna vlada dala srušiti znamenitu katedralu u Chartresu u Francuskoj, ili Tai Mahal u Indiji, te umjesto njih izgraditi kockarnicu, trgovački

centar ili slično, što bi zasigurno donijelo daleko veće prihode nego ulaznice turista za ove kulturne znamenitosti?

Ali usprkos takvom glasu razuma, proces uništenja europskih individualnih poljoprivrednih proizvođača - zovimo ih seljacima ili farmerima ako nisu giganti - pada sve više u željezni обруч transnacionalnih agrokompnija i farmaceutskih korporacija.

2. Uzroci i posljedice industrijskog načina proizvodnje hrane

Intenzivna, industrijska proizvodnja hrane smanjila je kućne račune za prehranu, ali i dovela do pitanja: uz koju cijenu po zdravlje potrošača i životinja te za narušavanje izgleda sela i prirode? Intenzivnom poljoprivredom stavljeno je na raspolaganje sve više hrane sve većem broju ljudi. Primjerice, 15% obiteljskog budžeta danas u Francuskoj ide na hranu, što je više nego upola manje u usporedbi s 1940. godinom kada se za hranu trošilo 40% obiteljskog prihoda. Ili drugi primjer: u supermarketima u Nizozemskoj jedno jaje već dvadeset godina košta 10 američkih centa iako je dohodak obitelji kroz to vrijeme porastao, a djelovala je i inflacija.

Međutim, dobitak u niskim (i stabilnim) cijenama i bogatstvo prehrambenih proizvoda imaju i svoje naliče: rizik za zdravlje ili, što mnogi ističu, neprihvatljivu bezobzirnost prema zdravlju ljudi, a spram životinja ne samo bezobzirnost nego i okrutnost. Talijanski ministar okoliša, Edo Ronchi, ovu je temu sažeo kratko i bez okolišanja u iskazu: "Promijeniš li prirodnu ravnotežu, prije ili kasnije priroda će ti podnijeti račun", a šef veterinarske inspekcije Francuske Bernard Valatt dodaje kako je "diskusija o industrijskoj poljoprivredi više stvar mirnog razmatranja ovisnosti poljoprivrede o mjestu što ga ljudi pridaju životinjama i biljkama".

Belgijska kriza izazvana dioksinom opetovano potvrđuje da su posljedice moderne, intenzivne metode uzgoja u poljoprivredi, ako su ti postupci loši i ako su bez kontrole, poput snježne lavine. U toj istoj zemlji 14.000 intenzivnih uzgajališta peradi su zbog dioksina u krizi, a to je jednako propasti 14.000 tvornica. Sada su za bezobzirnost i štete optuženi ovi uzgajivači, a ne pravi krivci, tj. krupni proizvođači stočne hrane animalnog podrijetla.

Kad su 80-ih godina britanski agrolobiji po svaku cijenu željeli oboriti troškove proizvodnje govedine, liberalizirani su kontrola uzgoja goveda i promet govedeg mesa. Iako se prije svega radilo o protunaravnoj uporabi animalne stočne hrane u ishrani biljoždera, nisu se očekivale kobne posljedice po zdravlje životinja i ljudi. Međutim, zbog takvog načina ishrane 1996. je godine došlo do afere s *Encephalitis Spongiformae Bovis (ESB)* ili, kako je ova bolest popularno prozvana, do "kravljeg ludila". Posljedice su bile katastrofalne: poklano je stotine tisuća goveda, zabranjen je uvoz govedeg mesa iz Britanije, štete su se mjerile u

milijardama franaka, maraka, dolara ili eura. Nakon toga, uslijedilo je širenje bolesti. To je bacilo sumnju na određenu praksu u poljoprivredi, ali je opet nepovjerenje palo na uzgajivače, iako su oni zapravo žrtve velikih tvorničara stočne hrane i njihovih saveznika i snabdjevača - klaonica.

3. Uporaba brašna (proteina) animalnog podrijetla u ishrani biljojeda

Za ove događaje odgovornost ne pada samo na Britance, nego i na vlasti (lidere) Europske unije u Bruxellesu, zbog načina na koji vode agrarnu politiku Unije. Generalna konfederacija poljoprivrede (*Confédération General de l'Agriculture - CGA*), jedinstvena organizacija seljaka Francuske upozoravala je svoje vlasti i one u Bruxellesu na potrebu hitnih mjera spriječavanja uporabe stočnog brašna animalnog podrijetla u ishrani svih domaćih životinja. Ali iz Pariza su tada odgovorili da se "francusko goveđe meso posebno kontrolira i da pečati na mesu pružaju punu garanciju." Dozvola uporabe toga brašna u ishrani svinja i peradi otvorila je vrata nelegalnom prometu i njegovim lošim posljedicama. Tako je nakon nekoliko mjeseci u Nizozemskoj 1997. godine buknuła svinjska kuga, pa je cijeli uzgoj uništen - moralo se poklati milijune svinja. Cijena te operacije iznosila je 6,6 milijardi franaka.

Svugdje u Europi problem ishrane stoke tek je sada usredotočen na uporabu mrtvih životinja (lešina) u ishrani živih. Kad je na takvu hranu bačena glavna sumnja za prijenos spongiformne encefalopatije goveda (ESB), Velika Britanija i Portugal stavili su izvan zakona sve animalne nusproizvode u stočnoj hrani. Njihovi drugi europski partneri bili su manje striktni: većina je zabranila uporabu takve hrane u mljekarstvu i govedarstvu, ali i dalje dopušta njezinu uporabu u prehrani svinja i peradi. Francuska je isto morala učiniti, i ta ju potpuna zabrana stoji 471 milijun dolara godišnje, jer će u zamjenu za animalnu stočnu hranu uvoziti skuplju, proteinsku hranu. Zabranom je obuhvaćena uporaba niza prerađevina, od otpadaka mesa, kostiju, mljevenih, ožarenih i osušenih životinjskih lešina, te dijelovi i ostaci zaklane peradi i hrane od peradi i krvi.

Tijela francuskog ministarstva privrede i financija, istražujući kakvi sve sastojci ulaze u stočnu hranu, ustanovila su da vodeći veliki proizvođači za dobivanje stočne hrane upotrebljavaju krute tvari iz gnojnica, tekuće otpatke, uključujući prljavu vodu, krv i druge tekuće tvari iz životinjskih lešina, kao i čvrste otpatke dobivene filtracijom kroz koju prolaze sve tehničke vode prilikom čišćenja i štavljenja koža i krzna, te septičkih jama.

U drugim dijelovima Europe stigli su do potrošača, odnosno do kupaca mesa i mesnih prerađevina, još sablasniji glasovi o tome što sve ulazi u stočnu hranu. Tako se saznalo da, na pr., u Nizozemskoj koriste otpatke iz restorana i bolnica, iako je to zabranjeno još 1986. godine. Iz Španjolske su u tisak procurile vijesti o recikliranju uginulih mačaka i pásâ u stočnu hranu. Za dobivanje slike o razmje-

rima ovih slučajeva, dovoljan je slijedeći podatak: težina klaoničkih otpadaka u Zapadnoj Europi, koji su dosad bili sirovina za preradu u stočnu hranu, iznosi 25 milijuna tona. Klaonički su otpatci, inače, balast s kojim se ne zna što činiti, ako se ne preradi u stočnu hranu. Prekid uporabe tih otpadaka kao sirovina za proizvodnju stočne hrane izazvat će ogromne gubitke, a nastat će i dodatni troškovi uništenja tog balasta.

Uporaba životinjskog brašna kao proteina u ishrani životinja, kako bi se izbalansirao obrok pojedine stoke, ne datira od jučer, ali je sada zbog jasnijih posljedica ovaj problem aktualiziran. Intenzivan industrijski uzgoj stoke postaje pretežnim načinom uzgoja, pa je strategija osvajanja svjetskog tržišta koristila spomenuti nepresušni izvor hrane: otpatke i nusproizvode iz klaonica. Odgovorni ljudi iz tih velikih tvornica animalnog brašna sistematski odbijaju provođenje državnih propisa iz deklaracije o podrijetlu stočne hrane i informiranju uzgajivača stoke, svinja i peradi o karakteristikama i sastavu dostavljene stočne hrane. Seljačke konfederacije još od 1996. godine podnose tužbe i ističu da su vlasti Europske unije i pojedinih zemalja - članica spremne donositi propise, ali su manje efikasne u primjeni i poštivanju tih mjera.

4. Ilegalni hormoni i legalni antibiotici štetni ingredijenti u obrocima stoke

Jedan je problem reciklaže animalnih proizvoda u hranu za životinje, ali su ilegalni hormoni i legalni antibiotici također štetni ingredijenti koji se daju stoci. Tu se radi o obrocima koji sadrže estrogen, kortizon i antibiotike. Bitno je pitanje koliko su temeljiti i efikasni veterinarska inspekcija i testiranje životinja. Francuski šef veterinarske inspekcije drži da je sadašnji sistem kontrole zastario i da je zasnovan "na agroindustrijskoj panorami iz 1950-ih godina". U cijeloj Europskoj uniji, jedan inspektor dolazi na 100 krupnih agroindustrijskih uzgajivača stoke, što je poražavajuće nedostatno. U Italiji se svega 30.000 goveda testira na steroide, a kolje ih se 4 milijuna godišnje; ili jedan uzgoj od na primjer 100.000 pilića u turnusu kontrolira se jednom mjesečno, jer nedostaje 5.000 veterinarskih inspektora. Oni malobrojni pregledavaju papire i na kraju sve se svodi da je svega jedno pile laboratorijski testirano na milijun drugih koji to nisu.

Neke sanitarne stručnjake više brine uporaba antibiotika na farmama za intenzivan uzgoj. Ova je zabrinutost čak veća od one zbog upotrebe animalnih otpadaka ili hormona. Kako antibiotici postaju manje djelotvorni, sve je veći strah od brzog širenja humanih i životinjskih zaraza. Ne prođe tjedan dana bez nekog novog dokaza o erodiranju potencijala lijekova, u ovom slučaju antibiotika. Najgori su slučajevi otpornosti bakterija *Staphylococcus aureus* i *Enterococcus*. Već u nekoliko slučajeva njihovog suzbijanja utvrđena je smanjena efikasnost čak i antibiotika *Vancomycina*, kojega liječnici i veterinari zovu "antibiotik zadnje pomoći" u borbi protiv spomenutih bakterija.

Antibiotici se ne upotrebljavaju samo kao oružje protiv zaraza nego i kao stimulatori rasta. Daju li se u subterapijskim dozama, njihov učinak jest povećanje količine hranidbene vrijednosti koju životinja apsorbira iz hrane, i to djelujući na smanjenje populacije bakterija varenja u želucu i crijevima životinja. Tako se postiže manja potrošnja hrane za željeni prirast.

Britanska medicinska asocijacija pridružila se velikoj debati i pozvala na odgovornost za uporabu antibiotika u ljudi i životinja. I oni upozoravaju na sve češću praksu čiji je rezultat: antibiotici ubijaju osjetljive bakterije, ali rezistentnijim ostavljaju mogućnost još većeg širenja. Francusko ministarstvo poljoprivrede objavilo je da se u stočnu hranu dodaju antibiotici, i to u hranu odojaka u 98% slučajeva, u hranu purana u 96% i u hranu pilića u 68% slučajeva. Iz toga se vidi koliko prevelika uporaba antibiotika pridonosi otpornosti rezistentnih bakterija. "Kad se antibiotici koriste kao faktori rasta, te doze su daleko preniske da bi imale terapijski efekt i suviše velike za izazivanje rezistencije" tvrdi Pierre Choraine, izvršni direktor Federacije veterinarara Europe. On postavlja pitanje prelazi li rezistencija bakterija sa svinja iz industrijskog uzgoja na ljude i kaže kako se još ne zna je li to pravi rizik po zdravlje ljudi, ali je uporaba antibiotika u hrani životinja sigurno uzrok otpornosti pretežnog dijela bakterija na antibiotike na farmama.

U izvještaju francuskog ministarstva poljoprivrede iznosi se podatak da se upotrebom antibiotika rasta u tovu svinja dobiva 18% veći profit. Zato je razumljiva bezobzirna uporaba antibiotika rasta. Trka za profitom je generalizirana u poljoprivredi i ide tako daleko da u SAD čak i voćne nasade prskaju antibioticima. Veterinari-mikrobiolozi na Sveučilištu u Maastrichtu procjenjuju da se u Holandiji stočnoj hrani dodaje 200 tona antibiotika. *Soil Association* u Velikoj Britaniji barata cifrom od 100 tona antibiotika u prehrani plus 650 tona antibiotika upotrijebljenih u svrhe terapije. Potrebno je istaknuti da se prometom farmaceutika za stočarsku proizvodnju u svijetu ostvaruje enorman iznos od 250 milijardi dolara. Od cjelokupne proizvodnje antibiotika u SAD i Velikoj Britaniji polovina se upotrebljava u poljoprivredi. Individualno se daju bolesnoj životinji, ali kad je dijagnoza bolesti te životinje nesigurna, antibiotici se dijele profilaktički cijelom stadi ili jatu, bez obzira bili oni bolesni ili ne. Time se stado ili jato osigurava od zaraze, ali uz bezobzirnu i često nepotrebnu primjenu antibiotika. Troškovi uporabe antibiotika ovise o koncentraciji životinja. Primjerice, u Francuskoj se službeno procjenjuje da ti troškovi iznose 400 franaka po krmači kad je uzgoj manji od 100 životinja. Ali kad se proizvodnja povećava i koncentracija na istom prostoru povećava na 1.000 krmača, troškovi upotrebe antibiotika mogu porasti i tri puta po krmači. Tada više cilj uporabe antibiotika nije samo zdravlje životinja.

Grupa *Soil Association* u Velikoj Britaniji, koja inače propagira organsku poljoprivredu, također vjeruje da se antibiotici koriste izvan kontrole. Oni pozdravljaju odluku Europske komisije što je nedavno zabranila četiri životinjska antibiotika, te pozivaju na još veće zabrane. Britanski *Soil Association* traži

zabranu svih antibiotika koji potiču rast, kao i zabranu njihove primjene u profilaktičke svrhe, a drže da se mogu upotrijebiti jedino oni antibiotici koji se paralelno ne koriste za humanu uporabu. U međuvremenu su se aktivirale farmaceutske kompanije i "izvukle iz naftalina" svoje istraživačke programe za antibiotike. Mnogi stručnjaci kažu da je za primjenu nove autentične klase antibiotika potrebno nekoliko godina, možda i desetak. Problem tih farmaceutskih kompanija jeste što nisu dovoljno ulagale u nove klase antibiotika, a sad ih je iznenadila pojava rezistencije bakterija na postojeće antibiotike što ih proizvode.

Asocijacije seljaka, pogotovo ona francuska, vrlo su nepovjerljive i javno tvrde da nijedna mjera i zabrana od slučaja do slučaja u agrarnoj politici Europske unije neće riješiti probleme što ih je nametnuo model krupne, organizirane proizvodnje hrane na industrijski način, ako ta mjera nije u korist agroindustrijskih lobija koji se prvenstveno bore za interese transnacionalnih kompanija proizvođača stočne hrane, antibiotika i aktivatora rasta.

Postavlja se pitanje mogli li farmeri, koji se bave tovom stoke, odbaciti uporabu antibiotika zbog veće rentabilnosti? Odgovor iz Švedske je pozitivan. Švedski farmeri prešli su na ishranu stoke s manje proteina i više fibroznih vlakana, a i na uzgoj na većim životnim prostorima i s više slobodnog kretanja što smanjuje stresove u životinja. Bez antibiotika postigli su na svinjama povećanje prosječnog prirasta od 750 grama dnevno 1991. godine na 930 grama u 1997. godini. Osim toga, velika je prednost švedskih uzgajivača što su njihovi prosperitetni potrošači spremni platiti i skuplju hranu, ako uvide da je ona zdravija i da su sigurni u to.

5. Posljedice intenzivne peradarske proizvodnje

Spomenut je slučaj u Belgiji s dioksinom u peradi. Dioksini su organski zagađivači koje je Međunarodna agencija za istraživanje raka (*International Agency for Research on Cancer*) klasirala u skupinu 1 tvari "kancerogenih za ljude". Ti nusproizvodi nastaju u ljevaonicama, u tvornicama papira pri bijeljenju pulpe, u fabricaciji herbicida i pesticida, nadasve u spalionicama smeća, jer izgaranje nije potpuno. Termin "dioksin" označava obitelj od 400 organskih spojeva od kojih su neki vrlo toksični a tri zasigurno kancerogena.

I ne samo u Belgiji nego i u ostalim zemljama Europe farmeri su posebno ranjivi zbog dioksina. Holandija je poznata kao najveći svjetski izvoznik jaja - godišnje je izvozila 4-5 milijardi jaja. Svakog dana 14 jumbo-jeta s tovarnog aerodroma u Amsterdamu polijetalo je s jajima za Srednji Istok, a slalo ih se i u Hong Kong. To govori i o uspješnosti holandskih uzgajivača kad su, i uz troškove tako dalekog transporta, mogli biti konkurentni lokalnim proizvođačima na Srednjem Istoku i drugdje. Nizozemska proizvodnja kokošjih jaja trpi dnevnu štetu od 350.000 dolara zbog sadašnjih teškoća u izvozu uvjetovanih pojavom dioksina.

Dioksin se u značajnim dozama nalazi u nekim vrstama stočne hrane, "a opetovano se otkriva lakomisenost ako ne i sudioništvo državnih službi s financijskim moćnicima, usprkos tome što se vlade rasipaju uvjeravajućim govorima", stajalište je Generalne konfederacije francuskih seljaka (*Confédération General de l'Agriculture - CGA*). Konfederacija ističe da će posljedice biti ozbiljne, jer izrazito raste zabrinutost uzgajivača peradi i svinja, a znaju se i problemi govedarstva. Seljaci-farmeri strahuju zbog opasnosti od eliminacije mnogih njihovih uzgajališta, te znatnog sniženja njihove cijene, a može se dogoditi da se jednostavno revidiraju ugovori tih uzajivača integriranih u gigantske prehrambene kompanije. U svakom slučaju najveće su žrtve uzgajivači, jer oni snose najveće štete.

Spomenut ćemo još jedan primjer negativnih posljedica intenzivne peradarske proizvodnje. Nakon dugogodišnje kampanje zaštitnika životinja, čiji značaj rapidno raste u Zapadnoj Europi jer oni postaju masovne utjecajne udruge građana, Europska je komisija donijela Odluku o zabrani baterijskih krletki za kokoši-nesilice, i to od 2012. godine. Takav iznenadni konsenzus postignut je zbog belgijskog skandala s dioksinom. Osim toga, po toj Odluci kokoši-nesilice moraju imati slobodan prostor ili pak živjeti na prostoru veličine najmanje 750 cm² po ptici, sa steljom, motkom i gnijezdom. Sadašnja je norma 450 cm² prostora po jednoj kokoši. Na tako malom prostoru vladaju nepodnošljivi uvjeti za život ptica. Zato je uvedena praksa paljenja oštih krajeva kljuna kako bi se izbjegle tučnjave i kani-balizam među kokošima. Britanski Nacionalni farmerski savez (*National Farmer's Union - NFU*) smatra da će te mjere uništiti europsku industriju jaja, jer je na pr. norma u SAD svega 310 cm² prostora po nesilici u baterijskom uzgoju. Britanci predviđaju da će se u Europi prestati sa praksom baterijskih krletki, ali će se sadašnja europska proizvodnja jaja premjestiti u zemlje s još nižim standardima nego što su sadašnji u Europi. Oni smatraju da su vođe koje su donijele tu Odluku, ako nisu licemjeri, morali donijeti i odluke za sprečavanje uvoza jaja od konkurentnih proizvođača koji imaju niže standarde u uzgoju i niže cijene.

U nekim se zemljama u zadnje dvije godina zapaža porast potražnje u supermarketima za jajima proizvedenim u slobodnom uzgoju ili u štaglju. Tako je, na pr., u Italiji 78% potrošača spremno platiti više cijene za jaja proizvedena na potonji način.

6. Kritika intenzivnog tova životinja

Slično kao na kokoši-nesilice, brojne grupe zaštitnika životinja obratile su pozornost i na intenzivan tov životinja - posebice na tov brojlera i svinja. Kritičari smatraju da u intenzivnom uzgoju s bogatim obrocima, kako bi se postigao što veći prirast, stradava kostur životinja, jer se kostur s takvom ishranom razvija sporije, pa zbog nesrazmjerne težine u životinja dolazi do prijeloma nogu ili šepavosti u peradi i svinja. U modernom uzgoju krmače žive u stalnoj gladi (stalnom stanju gladovanja), jer balast koji bi stekle većim obrocima ne spada u režim maksimalnog prirasta s minimumom hrane.

Grupe zaštitnika životinja protestiraju i protiv prakse vađenja zubiju, rezanja repa i kastracije nazimaca bez anestetika. Uzgajivači (primjerice, u Nizozemskoj) ljutito uzvraćaju, držeći da gradski stanovnik uopće ne shvaća uzgoj i kažu da žitelji gradova ne razumiju da je priroda gruba. U divljini 3 od 7 odojaka ugibaju od gladi, jer divlja svinja nema dovoljno mlijeka za prehranu čitavog legla, a o tome ti zaštitnici životinja ne brinu. Farmeri inzistiraju na tome kako intenzivan uzgoj svinja nije okrutan i krivnju za kastriranje nazimaca prebacuju na potrošače, jer Nijemci neće meso ako nije od kastriranih svinja, dok Britanci hoće samo meso nekastriranih.

Od Drugoga svjetskog rata naovamo u mnogim dijelovima Europe bio je velik polet u modernizaciji poljoprivrede, u nastojanju da se postigne samodovoljnost u proizvodnji hrane. To se odrazilo i u politici Europske unije što je bilo praćeno trendom ka većim jedinicama farmi, intenzivnim metodama i većoj proizvodnji. Što se tiče stočarstva, rezultat je bio koncentriranje većeg broja životinja na manjem području, pa je nastao problem što s gnojem. Problemi prouzročeni time izazivaju posebnu pažnju, a sastoje se od četiri faktora: broja životinja, gustoće životinja, gustoće stanovnika i ekoloških problema.

Broj životinja u zemljama Europske unije za glavne kategorije stočarstva iznosi skoro 10% od ukupnog broja istih kategorija u svijetu, što je višestruki porast od 1945. godine naovamo.

Problem kako zbrinuti gnoj proizišao je iz toga što stočarske farme (posebno svinjogojske) sve više drže životinjska stada koja su iznad kapaciteta dotičnog zemljišta. Dodatno tome, aktivnost u stočarstvu koncentrirana je u specifičnim regijama poput doline rijeke Po u Italiji, Bretanje u Francuskoj, ili država kao što su Danska, Nizozemska i Belgija. Neizbježna posljedica jest da lokalni suvišak organskih i anorganskih hraniva dovodi do teškog pritiska na lokalni okoliš. Ranija velika prednost tih zemalja spram zemalja Juga, jer su - zbog velikog broja stoke - imale znatne količine organske materije za gnojenje tla, sada se pretvorila u veliku nevolju. To vrijedi i za zemlje manje površine. Na primjer, Danska je po podacima iz 1996. imala 5,2 milijuna svinja, 2,5 milijuna grla krupne stoke, 4,2 milijuna kokoši-nesilica; Belgija je imala 5,6 milijuna svinja, 3,1 milijun grla stoke i 10,7 milijuna kokoši-nesilica. Nizozemska je ipak u svemu rekorder, jer ima 14,4 milijuna svinja, 5,1 milijun grla stoke i 40,4 milijuna kokoši-nesilica.

Neki dijelovi Europske unije spadaju među najgušće naseljena područja u svijetu. U Nizozemskoj ili sjevernoj Njemačkoj visoka koncentracija ljudi koincidira s regijama intenzivnog uzgoja stočarstva, što čini još veći pritisak na okoliš. U drugim dijelovima Europe, zbog intenzivnog uzgoja stočarstva, u većim su turističkim područjima uvedene prinudne mjere u cilju adekvatnog razmještaja gnoja.

Ekološke su spoznaje uvjetovale pritisak građana na europske vlade kako bi vlade poduzele primjerenu akciju. Učinak agrotehničkih metoda na kvalitetu okoliša bio je presudan čimbenik za donošenje mnogih odluka i poduzimanje mjera koje se tiču načina gospodarenja u agraru.

Problemi vezani uz gnoj i njegov razmještaj variraju od regije do regije, ovisno o lokalnim faktorima. Zagađenje zraka značajnije je u gusto naseljenim ili u turističkim područjima. U brdskim područjima zabrinjavajući je problem otjecanje gnojnice u izvore voda i rijeke. Uopćeno govoreći, zemlje s osobito velikom gustoćom životinja susreću se i s većim rizikom za okoliš, te zato ne iznenađuje što imaju najširu i najstrožu zakonodavnu regulativu. Nizozemska i Danska su posebni primjeri, ali je trend poduzimanja oštrijih mjera o postupku s gnojem razvidan u većini europskih zemalja.

U prošlosti je zagađenje zraka bilo primaran razlog pritiska za donošenje ili izmjene određenih obveznih uputa i zakonskih propisa. Zagađenje pitke vode, osobito s dušičnim spojevima, sada je glavna briga zemalja Europske unije, te je 1993. donesena posebna odluka o dozvoljenoj količini nitrata u vodi za piće (*EU Nitrates Directive*). Zabrinutost za zagađenje okoliša zbog velikih emisija amonijaka dovela je do donošenja zakona u Danskoj i Nizozemskoj kojima se propisuje da gnojnice moraju biti pokrivene. Uopće, suvišak fosfora, dušika i organskih materijala, prihvaćen je kao glavni uzročnik mnogim problemima zagađenja. To se odnosi na sjevernu Europu, dok su u južnim zemljama, uključujući Grčku i Portugal, tla često deficitarna organskim materijama, te su njihovi problemi balansa hraniva tla suprotni. Zakonodavstvo je u nekim slučajevima prinudno, a u nekima se kodificira dobra praksa. Ipak, nijedna tehnička ili zakonodavna mjera nije univerzalno rješenje za sve probleme izazvane viškom gnoja.

Međutim, čak i dobro manipuliranje životinjskim otpadom ne garantira prestanak zagađivanja što ga uzrokuje intenzivno stočarstvo. Zato su potrebni brojni procesi, zasnovani na biološkim, kemijskim ili fizikalnim principima. Pri tome prikladnost opcija ovisi o farmi - na većim farmama lakše je primijeniti tehnološke postupke, dok je anaerobna digestija privlačnija ako postoji lokalna potreba za plinom.

U nekim se zemljama uvode nove mjere kako bi se izbjeglo daljnje zagađivanje okoliša. Novija dostignuća omogućuju novija tehnička sredstva za mjerenje uzorka minerala u animalnom gnoju te je zato potreban minimalan ljudski napor za praćenje, a izbjegava se i zloupotreba. Nizozemska je prva zemlja koja je uvela standardne metode analize gnojnice i gnoja. Osim posebnih aparata ona predviđa i primjenu tzv. *Mineral Book-Keeping System*. Po tom sustavu svaki farmer mora voditi knjige i pokazati godišnju bilancu minerala koji ulaze i izlaze iz njegove farme. Kad input prelazi output, takav farmer plaća stroge kazne: ta je taksa vrlo visoka i iznosi 10 guldena (35 kn) na kilogram fosfornog pentoksida (P_2O_5). Ako se iz knjige podataka vidi da su minerali neizbalansirani, te takse mogu biti toliko visoke da mogu ugroziti ekonomiku farme. Zbog plitkog tla i velike koncentracije stoke, nizozemska je vlada nedavno donijela zakon ili uredbu da se u roku od tri godine mora smanjiti broj svinja za 25%. Farmeri se s time ne slažu i podigli su tužbu Ustavnom sudu, a odluka se još očekuje.

Čak u relativno velikoj zemlji kao što je Francuska, kontaminacija otpadnim tvarima dostigla je dramatične razmjere. Primjerice, Bretanja proizvodi 55% svinja i 40% peradi i jaja, iako zauzima tek 6% obradivih površina Francuske. Rezultat je poguban: prije dvije godine u jednoj trećini bretanjske opskrbe vodom razina nitrata bila je iznad europskoga legalnog maksimuma, a u slijedećih nekoliko godina ta će se prekomjerna razina nitrata proširiti na 80% opskrbe vodom u Bretanji. Suvišni nitrati ulijevaju se u rijeke i na kraju u more. To se nesmetano može vidjeti po debelom smrdljivom korovu što bujno raste na nitratima zagađenoj obali Bretanje. U mirnoj vodi a na ljetnom suncu korov buja i zapliće se u ribarske mreže, truje školjke i tjera turiste od obale mora. U Francuskoj procjenjuju da će trebati čak 10 godina da bi nepoželjan korov nestao.

Otpadne tvari sadrže, također, velike količine patogenih tvari i parazita, a u slučaju gnoja svinja i peradi te tvari sadrže bakar i cink.

Sumnjiva hrana, otpadne tvari, okrutnost, subvencioniranje hiperprodukcije hrane te genetski izmijenjeni usjevi, zabrinjavaju Britaniju i Francusku kao i druge zemlje. Stvari su otišle tako daleko da se u Francuskoj razmatra i problem što sve učiniti s prisilnim tovom u baterijama preko tube 18 milijuna pataka i 800.000 gusaka svake godine, namijenjenih za proizvodnju paštete iz njihove jetre. Stručnjaci Europske komisije i to drže lošom praksom koju treba zabraniti.

Čak se iz redova seljaka, koji se bave intenzivnom poljoprivrednom proizvodnjom, čuju mišljenja kako je intenzivna poljoprivreda došla do svojih krajnjih granica. Seljaci drže da se poljoprivreda ne može koncentrirati samo na što jeftiniju proizvodnju. Ako će se nastojati da hrana bude sve jeftinija, bit će još više nesreća. Seljaci su za što veću kontrolu, ali ako netko hoće, uvijek može izbjeći kontrolu (kao što se nedavno dogodilo s doping-kontrolom u biciklizmu u Francuskoj). Prema istraživanju javnog mnijenja 81% ispitanih Britanaca (poučenih iskustvom "kravljeg ludila" i salmonele) žele isključivo organsku hranu, makoliko njezina proizvodnja koštala. Istodobno se postavlja pitanje što s onom većinom ljudi čiji je prioritet jeftina hrana, a pri tom se ne pitaju kako i u kakvim su uvjetima proizvedene živežne namirnice što ih kupuju i konzumiraju.

7. Genski modificirani organizmi i tehnološki terminator

U nizu strahota stvorenih intenzivnim metodama proizvodnje hrane, vjerojatno su najopasnije genetičke manipulacije na životinjama i biljkama, a pri tom se još ne znaju posljedice proizvodnje genskom tehnologijom (manipulacija) po zdravlje i okoliš. Biotehnologija - kombiniranjem DNA-tehnologijom gena jedne vrste s genima druge vrste - bila je temeljni i glavni pravac investiranja u poljoprivredu od 1973. godine naovamo. O tome ne pišu samo agronomski i veterinarski stručnjaci te ekonomisti, nego čak i povjesničari, kao već spomenuti E. Hobsbawm.

Europska unija, po mišljenju francuske Generalne konfederacije poljoprivrede (*Confédération General de l'Agriculture - CGA*), do sada je uporno odoljevala pritisku farmaceutskih kompanija koje nastoje nametnuti hormone u mljekarstvu i uzgoju stoke. Dobro je poznato da je Belgija skretnica za promet tih hormona u Europi, pa su susjedne zemlje u tom pogledu oprezne. SAD je htio pod svaku cijenu izvoziti svoju hormoniziranu govedinu u zemlje Petnaestorice. Ovi su pak poduzeli ozbiljne korake u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (*WTO - World Trade Organization*) kako bi spriječili uvoz američke govedine. Na to je uslijedila američka protumjera: europska Petnaestorica moraju sad platiti SAD-u 253 milijuna dolara koliko iznose povećane carine na proizvode što ih Petnaestorica izvoze u SAD a za koje su Amerikanci povisili carinu (kao protumjeru). Od početka 1999. godine priprema se jedan drugi komercijalni sukob širokih razmjera između proizvođača i trgovaca genetički manipuliranog povrća (iz Argentine, Brazila, Kanade, Kine, SAD i Meksika) s jedne strane, i zemalja Europe s druge strane, koje su od 1994. godine dozvoljile uvoz samo devet novih varijanti. Isključivo zbog pritiska potrošača i uzbune europske javnosti Europska komisija i većina vlada Petnaestorice još nisu totalno liberalizirale trgovinu genetički modificiranim organizmima. To je novo oruđe nekoliko svjetskih kompanija (Novartis, Monsanto, Pioneer, Du Pont itd.) kojim u svjetskim razmjerima žele ovladati sjemenarstvom i biljkama. Te velike sjemenarske kompanije selekcionirale su hibride koji su uspješno prilagođeni za vrlo produktivnu primjenu. Međutim, prinos ovih hibrida ne može se upotrijebiti za ponovno sisanje, kao što je slučaj kod autogamnih biljaka - pšenice, ječma, uljane repice, koje se mogu ponovo upotrijebiti za sjeme, što ratari u 50% slučajeva i čine, ne kupujući skupo sjeme od velikih sjemenskih kompanija. Kako te korporacije ni u kom slučaju nisu zainteresirane da seljaci zasijavaju svoja polja koristeći kao sjeme dio svoje vlastite žetve, one nastoje uvjeriti ratare da im genetički manipuliranim sjemenom mogu osigurati šire okvire i veće financijske rezultate.

Ova nastojanja sjemenarskih kompanija samo su mamac, prije svega intelektualni i strategijski. Njihov je glavni postulat: model "produktivističke" poljoprivrede, tj. velikih potrošača umjetnog gnojiva, pesticida i fungicida svih vrsta, najproduktivnijeg sjemena hibrida, jedini je model poljoprivredne proizvodnje koji je sposoban zadovoljiti ljudske potrebe za hranom. Međutim, brojni ratari razvijaju duge modele (na pr., biološke) koji su također produktivni u širem smislu, jer vode brigu o prirodi i potrošačima. Isto je tako mamac stvoriti situaciju u kojoj sjemenarstvo ostaje u rukama nekoliko multinacionalnih kompanija, a što znači prihvatiti sve jaču integraciju i ovisnost seljaka o genetičkom industrijskom kompleksu. To je osobito velika prijetnja zbog monopola, ali i zbog ekoloških posljedica. Ekološke se posljedice već osjećaju. Više studija izvedenih na sveučilištima Cornell i Exeter ukazuju na porast mortaliteta leptira i stotina drugih kukaca inficiranih polenom hibridnog kukuruza BT. Stručnjaci s tih sveučilišta kažu da je to tek početak mortaliteta živih bića i biljaka uzrokovan spomenutim sjemenom.

Europski seljački savezi odlučno se protive što je agrarna politika Europske unije izabrala poguban pravac razvoja, proizvodnju jeftinih cerealija za svjetsko tržište,

iako je Europa vrlo deficitarna u proteinskim biljkama, naročito uljaricama. Za komercijalnu kampanju 1996.-1997. stupanj samodovoljnosti za uljanu repicu, suncokret i soju iznosio je samo 22%. Europska se unija pokorila zahtjevu Washingtona i ograničila površine pod uljaricama na 5.482 milijuna hektara. Time se američkom agrobiznisu jamči dobra prođa bez ograničenja pogača soje i proizvoda koji supstituiraju cerealijske. Ti proizvodi ulaze u zemlje Europske unije bez ikakvih carina. Dakle, kako bi zadovoljili svoje potrebe, europski farmeri uvoze proteinske biljke iz SAD i Latinske Amerike, jer samo tako mogu nadomjestiti animalno brašno (koje su do sada dobivali iz ogromne količine od 25 milijuna tona kloničkih otpadaka).

Ali zlo nije samo u tome, nego je još više u tome što su u SAD-u i Latinskoj Americi milijuni hektara već obrađeni genetički modificiranim organizmima (OGM), i to soja na 40%, a kukuruz na 20% površina. Multinacionalne korporacije odbijaju da odvojeno deklariraju svoje proizvode, i to one koje komercijaliziraju kao ili s OGM, i one bez OGM. To znači da europski farmeri, drukčije rečeno, za prehranu svojih životinja i ljudi više nemaju izbora između dosadašnjega štetnoga animalnog brašna i kolere dobivene od OGM proizvoda.

U prvoj polovici 1999. godine u javnosti je izbio nezapamćeni skandal, senzacija ili prijetnja koju su odmah prozvali "neutronska bomba u poljoprivredi" ili "terminatorom na poljima pamuka". Trik je u tome što se u kromosome transgenetičkih biljaka ubaci jedna genetska "klica" koja sigurno sterilizira zrno i sprječava njegovu reprodukciju. Iza toga udara stoji *Monsanto*, vodeća sjemenarska firma u svijetu. Poljoprivredni stručnjaci odmah su se oglasili ocijenivši da je to bez sumnje "jedan od najsotonskijih i najodvratnijih znanstvenih projekata svih vremena": unijeti u selekcionirano sjeme, koje je sigurno prodano vrlo skupo, jednu kombinaciju gena kako bi zrno postalo sterilno u slijedećoj generaciji! Seljaci - posebice oni u trećem svijetu - koji po tradiciji staroj koliko je stara i poljoprivreda, čuvaju mali dio svoje žetve za sjeme za slijedeću sjetvu, morali bi sada od ove tradicije odustati. U tom slučaju morali bi posegnuti za "kesom" svake godine i kupiti takvo famozno sjemenje!

"Ne radi se o ludoj ideji začetoj u ludoj glavi jednog doktora Mambusea, nego o tehnologiji s nazivom TPS (*Technology Protection System - sustav zaštite tehnologije*)", kako piše časopis *Le Nouvel Observateur*. Mala tvrtka *Delta & Pine Land Co.* eksperimentirala je na transgenetičkim zrnima pamuka i duhana. Ova je tvrtka pod određenim brojem patentirala taj pokus i uredno ga prije godinu dana prijavila američkom Ministarstvu poljoprivrede. "Dodatni dokaz da nismo na prikazivanju lošeg scenarija nekog science-fiction filma" (kaže isti časopis), nego se radi o ozbiljnom poslu. Otprilike dva mjeseca prije deponiranja patenta tvrtku *Delta & Pine Land Co.* kupio je vodeći gigant *Monsanto* za oko dvije milijarde dolara. *Monsanto* je ustrajan i pristaša je ("đavolji šegrt") genetički izmijenjenog sjemena. Ta se firma i ponaša kao da je budući vlasnik zasijane površine prirode, a da je sjemenje software zabranjen za dupliranje. *Monsanto* ne bi bio nezadovoljan kad bi s "TPS" raspolagao s jednim radikalnim sredstvom za sprječavanje "ilegalnoga

ponovnog klijanja". I ako se to ostvari, tj. nametne li se genetički modificirano sjemenje kao monopol nekoliko transnacionalnih kompanija, uskoro će zrno sjemenja biti skupo kao zlato.

Protivnici "TPS"-a, a ima ih mnogo, odmah su ga prekrstili upotrijebivši vrlo jasan i precizan izraz - "tehnološki terminator". Ta genetička manipulacija doista je terminator koji omogućuje stvaranje "sjemenja - samoubojice" i predstavlja "neutronska bombu protiv agronomije". Trik, odnosno prijevara sastoji se u unošenju u kromosom biljke neke vrste genetičke klice, koja u zadnjoj fazi zrenja izluči jedan toksin. Toksin je, kažu, neofanzivan za požnjene površine, ali se dobiva sterilno zrno. Ljudi iz *Union of Concerned Scientists* kažu "da ta agronomska tehnologija ne povećava prinos, niti ne poboljšava hranidbenu vrijednost. Ima samo jedan cilj, a to je da sterilizira biljke. Ona proizvodi samo sjeme smrti."

Ne bez zebnje svatko može zamisliti strašne posljedice uvođenja gena-terminator, "gena smrti" i njegovo konačno rasprostiranje izmjenom polena u kultivirani ili divlji biljni svijet. Preko interneta "Cyberscience" zaprepašteno javljaju o "mogućoj ekološkoj katastrofi neviđene vrste. Biljke pogođene sterilitetom mogle bi iznenadno nestati za nekoliko godina". Pače, poljoprivrednici koji ne koriste "sotonsko sjemenje", ali žive uz susjede na čijoj zemlji takvo sjemenje raste, boje se da bi njihova polja bila izložena peludu pa bi sjemenje do slijedeće godine bilo djelomično ili potpuno sterilno. Ti bi se ratari bili prisiljeni obratiti novim izjednačenim varijetetima, a posljedice bi bile osiromašenje različitosti biljnog svijeta. Predstavnici Svjetske banke službeno su se izjasnili protiv terminatora: "U godinama loše žetve sitni seljaci trećega svijeta našli bi se odjednom i bez sjemenja i bez sredstava da ga kupe."

Teško je u terminatoru ne vidjeti sakrivenu genetičku klopku s negativnom ulogom embrija budućih "bioekonomskih ratova". U sterilizaciji sjemena jednog bi se dana mogli prikriti virusi bolesti, što se ne bi jedno vrijeme zamijetilo. "Takva aktivnost mogla bi se proširiti koliko se želi, na pr. da se kazni jedna zemlja koja ne postupa prema želji 'ujaka Sama'", završava svoj komentar ugledni *Le Nouvel Observateur*.

Francuska, Grčka i mnogobrojna udruženja građana tražili su moratorij na unošenje genetičkih tehnologija u obradu zemlje i na komercijalizaciju tih proizvoda, te zahtijevali primjenu svih mjera predostrožnosti. Velik dio neposrednih poljoprivrednih proizvođača ovisi o velikim kompanijama tehnološki, ekonomski i financijski, te nemaju nikakvu mogućnost manevra. Industrija je "šćepala" poljoprivredne proizvođače, namećući im svoje vlastite norme proizvodnje sirovina po jeftinoj cijeni i pretvarajući ih u zamorce koje krupni agroindustrijski biznis baca u otpad kad mu više nisu potrebni.

8. Umjesto zaključka

U zapadnoj Europi sve više se širi stajalište da glad u svijetu nije samo tehnološki problem koji bi se riješio genetičkim tehnologijama. Problemom gladi, smatra se, moći će se ovladati samo prehrambenom nezavisnošću, što znači autonomnom politikom zemalja u razvoju, kao i drugih zemalja, i to priznavanjem njihovih prava da se zaštite od nelojalnog uvoza i ekonomskog, socijalnog i ekološkog dampa od strane kompanija iz bogatih zemalja. Odgovor bi bio da se ide prema zdravoj poljoprivredi, stavljajući u središte razvoja socijalne, teritorijalne i ekološke dimenzije, a ne prema dvojnoj poljoprivredi. U takvoj će dvojnoj poljoprivredi siromašni u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju gutati prehrambene namirnice loše kvalitete, proizvedene od nekoliko bogatih giganta, a bogati će konzumirati kvalitetnu, zdravu hranu što će je isporučivati siromašni proizvođači u razvijenim i nerazvijenim dijelovima svijeta!

Eksperti koji ne zastupaju interese gigantskih agrokompnija, drže da stavljanje agrarne politike Europske unije (kao što to čini Europska agrarna komisija) u službu izvozne orijentacije europske poljoprivrede, otkriva ozbiljnu konfuziju između dva, iz temelja suprotna tržišta. To je, s jedne strane, tržište bazičnim proizvodima (cerealije, mliječni prah, bijelo meso i dijelovi crvenog mesa) i, s druge strane, tržište dorađenih proizvoda, s velikom dodatnom vrijednošću. Svjetsko se tržište osnovnim proizvodima alimentira agrarnim viškovima velikih (Europske unije, SAD, Kanade, Australije). Cijene na tom tržištu krajnje su niske i ostat će takve trajno, ukoliko je vjerovati izvještaju Svjetske banke: cijene mlijeku po litri su između 0,75 francuskog franka (= oko 1 kn) i 1 franka (= 1,5 kn), kilogram svinjetine od 1,50 franka (2,25 kn) do 2,30 franka (= 3,5 kn), a junetine 4,5 franka (= 9 kn) po kilogramu. Ako se proizvodi po tako niskoj cijeni, nužno je eliminirati sve smetnje i zabrane u proizvodnji, povući sva ograničenja na mjestima gdje se proizvodi u gigantskim razmjerima, a zemlju i sve pomoćne resurse, uključivši pomoć i potporu vlasti, podrediti pregršti giganata sa svim posljedicama.

Katastrofa "ludih krava", dioksina, stimulatora rasta, uništenja tla itd. mogla bi biti samo preludij još većoj katastrofi, ako se ne stvori širok front seljaka, farmera, potrošača i pokreta građana da odbiju taj oblik diktature tržišta što ga tvore svemoćne agrokompnije te kemijske, biokemijske i farmaceutske transnacionalke.

U takvim situacijama padaju uzajamne teške optužbe iz jedne zemlje prema drugoj. Tako je Europska komisija krajem kolovoza 1999. godine izjavila da će analizirati svjedočanstvo iz Belgije u kojem se tvrdilo da je meso izvezeno iz Danske u SAD pokazalo znakove kontaminacije dioksinom. Prema izvještaju poslanom iz Belgije Europskoj komisiji, sanitarne vlasti SAD našle su visoku razinu PCB kemikalije (poliklorirani bifenili), što indicira na prisustvo dioksina u uzorcima svinjetine iz Danske i Nizozemske. Zbog bojazni za zdravlje od kontaminirane animalne hrane, Europska unija traži od Belgije da testira svoje proizvode od svinje-

tine na PCB prije izvoza, te odbija svaki proizvod koji sadrži više od 200 mikrograma PCB na gram masnoće. Belgija sa svoje strane izjavljuje da nije korektno što se to odnosi samo na belgijske proizvode, dok meso iz drugih zemalja također pokazuje visoku razinu kontaminacije.

U kolovozu 1999. godine u Belgiji je izbio najnoviji skandal, ovaj put s konzerviranom hranom. Ustanovljeno je da postoje štetne materije u samim limenkama, jer pri izradi limenki nisu uklonjeni neki metali koji su škodljivi za zdravlje, pa je ogromna proizvodnja konzervirane hrane u Belgiji došla u pitanje.

Europska komisija, na čelu s prof. Romanom Prodigem, odmah po izboru na dnevni je red svoje prve sjednice stavila razmatranje stanja u prehrani. U izvještaju Komisije kaže se "poslije slučajeva s ludilom krava, dioksinom kod piletine i otrovane coca-cole, Komisija smatra da je hrana postala veliki europski događaj koji uznemirava". Misli se na donošenje novoga zakonodavstva kojim se traži brža i učinkovitija kontrola te strože sankcije za one koji zakone ne poštuju i ne provode. Radi se o razmatranju cijelog kompleksa transgenetičke hrane. Krajem lipnja 1999. ministri zaštite okoliša Europske unije došli su do jedinstvenog sporazuma o zaustavljanju privremenog unošenja genetički modificiranih organizama (OGM) u cijelu Europu, dakle stop transgeneričkom kukuruzu, laboratorijskoj salati i soji kreiranim kako bi bile otporne na bolesti, stoji u izvještaju Europske komisije.

Na kraju, bez komentara prenosimo doslovan citat iz američkog časopisa *Time* od 30. kolovoza 1999. godine:

"LUDI SVIJET

Mislite li biti davalac krvi u SAD? Ne brinite, neće vam to dozvoliti ako ste bili u Velikoj Britaniji ukupno 6 mjeseci ili dulje između 1980. i 1996. godine. Američka zdravstvena tijela zabrinuta su zbog teorijskog rizika da bi krv mogla biti kontaminirana bolešću 'kravljeg ludila'. Teorijski doista. Nema još dokaza o mogućnosti prijenosa ove moždane bolesti transfuzijom krvi."

Literatura

1. Burton, Colin H. (1997.): Processings strategies from farm livestock slurries - an EU collaboration, EAT.
2. *L'Espresso*, 5.08. 1999.
3. *Financial Times*, 21.08. 1999.
4. *Financial Times*, 31.08. 1999.
5. Hobsbawm, Eric (1996.): Age of Extremes, edition Abacus.
6. *Le Monde diplomatique*, VII., 1999.
7. *Le Nouvel Observateur*, 19.-25. 08. 1999.
8. Proceedings of 8th International Conference on the FAO European System of Cooperative Research Networks in Agriculture, Rennes, France, 26-29 May 1998.

Slavko Komar
Zagreb, Croatia

New (Old) European Agriculture's Problems

Summary

The author recognizes the cause of concern from hunger for poor the part of mankind and the cause of fear from health risky food in development countries, in the industrial way of food production. The author - on the basis of analysis published in the newspapers and electronic media, magazines and scientific literature - describes the role of agri-business, World Trade Organization and european countries peasants' (farmers') federations, as well as agricultural politics of European Union, and presents some controversies. Firstly, he has noted the benefits of the industrial food production (low and stable prices, as well as rich supply with means of living) from the health-risk standpoint (disregard for the health of people and disregard and cruelty towards animals), he describes especially: the crisis of Belgian poultry-breeders caused with dioxin (which equals the bankruptcy of 14.000 factories); unforeseeable damages by the *Encephalitis Spongiformae Bovis* ("cow madness") caused by feeding the herbivorous animals with food of animal origin; consequences the application of illegal hormones and legal antibiotics in food has on the health of animals; criticism of intensive breeding (fattening of big concentration of animals in small space in order to achieve as big augmentation as possible, etc.); problems of environment pollution with manure, nitrates and other pollutants, and danger (jeopardy) from genetically modified organisms and technology terminators. Peasants' unions and public reactions, approach and relations by governments of some countries and European Union towards specific questions are included in the article. Peasants, for whom there is no more place in such food-production, consider the intensive agriculture to have reached its extreme limits and that nor governments neither the European Union are effective enough, that the dangerous consequences caused by the interests of agri-business (e.g., those of food-producers for animals with animal origins ingredients and their allies - slaughter-houses) as well as of pharmaceuticals for profit increasing.

Key words: industrial way of food production, health and environment risks, peasant (agriculturist), agri-business.

Received on: 26th January 2000

Accepted on: 21th July 2000

Slavko Komar

Zagreb, Croatie

Problèmes nouveaux (anciens) de l'agriculture européenne

Résumé

L'auteur voit dans le procédé industriel de production des produits alimentaires la cause de la crainte de la faim de la partie pauvre de l'humanité, ainsi que l'appréhension du monde développé à l'égard des produits alimentaires dangereux pour la santé. Il a traité le rôle de l'agro-business, de l'Organisation Mondiale du Commerce (WTO - World Trade Organization), et des fédérations paysannes de pays européens, puis la politique agricole de l'Union européenne et il a aussi présenté quelques controverses. Après la constatation du profit que représente le procédé industriel de production des produits alimentaires (prix bas et stables et abondance des produits alimentaires), du point de vue des risques pour la santé (et ce sans aucun ménagement pour la santé des êtres humains et sans égard et avec cruauté envers les animaux), sur la base d'analyses dans la presse et les médias électroniques ainsi que dans des ouvrages scientifiques, ont été notamment présentés: la crise des éleveurs belges de volailles (aviculteurs), provoquée par la dioxine (équivalent à la ruine de 14000 usines); l'imprévisibilité des dommages de l'encéphalopathie spongiforme des bovins («maladie de la vache folle»), en raison de l'utilisation de nourriture d'origine animale dans l'alimentation des herbivores; les conséquences pour la santé des animaux de l'emploi d'hormones illégales et d'antibiotiques légaux dans les rations de nourriture; la critique de l'élevage intensif (engraissement de très grands nombres d'animaux sur de petits espaces, afin d'obtenir un accroissement aussi élevé que possible, etc.); les problèmes de la pollution de l'environnement par le fumier, les nitrates et autres polluants et le danger des organismes génétiquement modifiés et de la technologie dite du terminator. Dans l'étude sont présentées les réactions des fédérations paysannes et du public, l'approche et l'attitude des gouvernements de certains pays et de l'Union européenne à l'égard de certaines questions.

Les paysans, pour lesquels il n'y a plus de place dans un tel procédé de production des produits alimentaires, considèrent que l'agriculture intensive est arrivée à ses limites extrêmes et que ni les gouvernements ni l'Union européenne ne sont suffisamment efficaces, que les conséquences nuisibles provoquées par les intérêts à accroître le profit de l'agro-business (par exemple, les producteurs d'aliments d'origine animale pour le bétail, et leurs alliés - les abattoirs) et les compagnies pharmaceutiques.

Mots-clés: procédé industriel de production des produits alimentaires, risques pour la santé et l'environnement, paysan, rôle de l'agro-business.

Reçu: le 26 janvier 2000

Accepté: le 21 juillet 2000